

Рут – жената от страната Моав: междутекстови връзки между Библията и трилогията „Жътва” от Константин Петканов

Никола Бенин

Ruth - a woman from the country of Moab: subtext's connections between the Bible and the trilogy "Harvest" by Konstantin Petkanov :The article explores the intertextual relationship between the Biblical story about Ruth - a woman from the country of Moab and the trilogy Harvest by Konstantin Petkanov. The plot allows problematizing the issues of mercy and love. It has been outlined that when the idea of sorrow, pain, weakness and rejection of the world or evil, in general, has social roots, then God manifests His power, grace and universal love through the copassion and help for the chosen by Him person who lives according to religious truths and observes Christian laws.

Thus, God helps grandmother Rosafina and Yana because they are guided in their lives by God's providence.

Key words: Bible, charity, love of God.

ВЪВЕДЕНИЕ

Сюжетът за Рут – жената от страната Моав, е още един добър пример за редактиране на Библията, обслужващ концептуалното изграждане на трилогията „Жътва”. Мегатекстът на Константин Петканов се нуждае от тази интересна конструктивна част на Ветхия завет, за да постави във време на духовен кризис и неправди един от крайгълните камъни на справедливо подреден свят. Проблематизирайки отношението между отвъдния и земния свят, Андрей Райчев пише: Най-важното е да помним, че отвъдността не е толкова описание на друг свят, колкото начин да се разбере кое е „истинското” в този свят” [1]. Посредством сюжета за двете бедни жени – Рут и нейната свекърва Ноемин, романите правят близки, „свой”, библейски значимите идеи за *милосърдие, съпричастност и любов* и показват кои са нравствените устои, върху които се крепи патриархално-родовата общност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Преди да се заемем да изследваме смислопораждащия сюжет, нека да приведем като доказателство за близост реминисценции от Библията в трилогията „Жътва”.

Тя отиде и начена да бере на една нива класове, подир жетварите.
И оказа се, нива принадлежи на Воаза,
Който беше от племето Елимелехово. [2]

И Вооз взе Рут, и тя му стана жена.
И той влезе при нея, и Господ ѝ даде,
тя зачена и роди син. [4]

*„И тя тръгна от единия край,
изправи се на другия. Събра
изоставените, падналите от
ръкоиките класове и пълни
кошницата” [3]*

„ – Христо, за кога смятате
сватбата?
- За след Димитловден....
В стаята стана съвсем тихо....
Годениците тихо си зашепнаха” [5].

Моментите от повествованието на трилогията „Жътва”, свързани с живота и съдбата на баба Росафина и на внучката ѝ Яна, са своеобразна полемична точка – „място на статукво” и време за промяна. Те са преди всичко възможност да се оповестят противоречията на справедливостта на небесното царство с несъвършенството на земното царство и да се придаде на тези съответствия фундаментален битиен смисъл. По този начин Константин Петканов изгражда

опозиции и проблематизира същностните значения в живота на човека за неволята и избавлението от нея, за неравноправието и правдата, за маргиналното положение и изхода от него.

Той недвусмислено ни внушава, че когато оцетеният в живота човек живее според Божиите закони, когато е трудолюбив, честен и искрено вярващ, ще бъде подпомогнат и възмезден от Господа. Двете жени, Баба Росафина и внучката ѝ Яна, живеят в мъжкия родово-патриархален свят праведно и непрекъснато се уповават на милостта на Бога за промяна на нерадостното им битие, за липсата на пълноценно и хармонично живеене.

Във всички митове, в приказката и различните религии нарушаването на единството на мъжкото и женското начало води до дисхармония и страдания на хората [6]. Всички митове, приказки и религии обаче целят да подредят и хармонизират света (космоса), да съберат разпилените късове на социалната действителност и да ги съположат в единната основа на изначалната справедливост. Християнският Бог Исус в трилогията „Жътва“ също неотменно следи за тържеството на правдата в живота и в ролята на вездесъщ закрилник и съдбовен наставник помага на унижените и оскърбените, когато са добри християни. Той подава ръка на праведните Рут и Ноемин, избавя от недоимък и страдание искрено вярващите Яна и баба Росафина. Така се извеждат на преден план религиозните и моралните зависимости между земното като поведение и божественото като възмездие.

„– Откъде ще вземе той пръстен, когато нямат хляб да ядат?

– Нима е лъжа – обади се друга.

Яна престана да пее. Домъчня ѝ от тия думи. Защо говорят, че нямат хляб да ядат? Просят ли? На чии врата са почукали за кора хляб? Не работят ли и те като всички хора? Не вършат ли чуждата работа като другата? Какво са криви, че бог не оставя без закрила две сами жени? Колко са лоши хората – ще се пръснат от завист!“ [7].

Реторичните въпроси съдържат упрек към хорската несправедливост и злоба, носят страдалчески упрек на Яна към един несъвършено устроен свят, където властва злата умисъл, злостната клеветата и унизителните нападки. Животът на двете безимотни и бедни жени е опразнен откъм всичките си етични модалности, лишен е от същностни ценности. Чрез завистта на тополчани, която е християнски грях, Константин Петканов показва другото им, пошло лице, което тотално ги отдалечава от промисъла на божественото. Завистта, както и злоумишлените хули, са изопачени форми на общуването, дяволски заместители на хуманността и близостта. Така посредством епизода на недобронамереното отношение към Яна и нейната баба трилогията „Жътва“ проблематизира липсата на искрен език, изкълчването на словото, чрез което се опорочава човешкото.

То е престанало да бъде носител на Божиите истини, изгубило е способността си да бъде нормативен фундамент и морален хоризонт. Човешкият свят е греховен, разединен, смислово провален, затънал в ненавист и враждебност. Освен чрез нехристиянското поведение към Яна и баба Росафина нравственият кризис в Топола е показан чрез противопоставянето на двата водещи рода – на дядо Костадин Пендев и на Георги Емперата. Конфликтът е породен от скритата завист и явната злост на Емперата към дядо Костадин поради неговото влияние сред тополчани и размахът на работата му със синовете на полето.

Ако разединението, злобата и ненавистта са разбираемо естествено явление в един все още принципно неформирани и духовно скрепени, с една дума казано, несъществуващ социален (народностнен) свят, то изключително обезпокоителна и опасна тенденция са разрушителните процеси, които се случват в рода. Крамолите между бащата Георги Емперата и сина му Стоян са постоянни и водят до

дестабилизиране на родовата единност, до рухването на традиционните ценности. Не е случаен фактът, че Стоян е единственият син, който след време умира в психическо състояние, достигащо до лудост. Така корените на този състоятелен род пресъхват.

Деструктивни наченки се появяват и в най-стабилния и проспериращ Пендевски род. Те се изразяват посредством думите и поведението на снахата Митра – Димитрица. Сприхава, неприветлива и свидлива, тя постоянно противоречи на баба Ерина и останалите снахи, опълчва се дори и на дядо Костадин, когато взема последните жълтици, за да допълни недостатъчно събрани пари от селото за откупването на Елнъзач.

Константин Петканов внимателно следи разпада на родово-патриархалния свят през 20-те и 30-те години на миналия век, художествено-убедително представен от Елин Пелин в неговите повести „Гераците” и „Земя”. С тях майсторът на късия разказ провокира съзнанието на народа за страшните и трагични процеси, които се извършват в традиционното и най-типичното обособено българско общностно пространство, каквото е родът. Интересното е, че и Ангел Каралийчев, долавяйки проявяващото се отчуждение между родовите хора, с първата своя приказка „Житената питка” (1924) цели да възпита децата в спазване на ценностите, нравите, обичаите в рода и така да спомогне за неговото съхранение и неговата цялост. В нашата статия „Закодиране на родовата принадлежност в приказката „Житената питка” от Ангел Каралийчев” достигаме до следния извод: „Текстът на „Житената питка”, макар и в друга жанрова сфера, с експлицираните в нея смислопораждащи кодове, също става нравствено-естетически коректив на случващото се в колективната екзистенция” [8].

Възпитан в лоното на рода с изконните координати за организиране на битието, Константин Петканов се обръща към своите съвременници, като концептуално насочено представя силата и съдбовността на неписаните нравствени закони в живота на човека. В статията ни „Разпадът на българския род и семейство” обобщаваме: „Романистът от Беломорска Тракия със своята трилогия, показвайки нравствените устои и непреходните ценности, които се съхраняват в рода, предупреждава какво пагубно въздействие върху нравствеността на човека би оказало разрушаването на рода” [9].

Така че трилогията „Жътва” е диспозитив на случващите се негативни социални процеси. Тя е диспозитив, в който се открояват и внушават категориалните измерения на съществуването. В този смисъл мегатекстът „Жътва” успешно и навременно се вписва в регистъра на творбите, които обсъждат родово-патриархалния свят, които се противопоставят на разрушаването на родовите устои.

Добрият християнин Константин Петканов знае, че крайъгълните камъни за стабилността и хармонизирането на рода са таченето на стародавните обичаи и обреди, спазването на традиционните норми, съхраняването на ценностите на дедите и съблюдаването на религиозните истини. Както казва Ханс Роберт Яус, „*exemplum maiorum*” (примерът на великите предци) играе важна организираща и регулираща функция. През вековете родовите ценности и модели на поведение се преплитат и обогатяват с християнските нравствени идеи и ипостаси. Така например естествената взаимопомощ и съпричастност в задругата се слива със специфичното религиозно милосърдие.

Да подчертаем този момент – романистът Петканов се интересува не само от историчността, изразена посредством триадата РОД – наРОД – РОДИНА, от самобитността на българина. В центъра на творческото му внимание е и концепцията за стабилността на битийната среда, за културната обезпеченост на човешкия свят като маркер и стожер за неговата смисленост. Деградирането на този свят е проследено именно в тази посока – слаби и грешни сме, поради откъсването от Божията промисъл, поради съществуващата невъзможност да бъдем в едно

колективно преживяно време. Внушението обаче продължава – силни и праведни сме, като спазваме Божиите истини, като живеем сплотено и културно поведенчески в една общност.

Родът на баба Росафина е лишен от мъжко присъствие и е запокитен в покрайнините на жизненото пространство. Тя и внучката ѝ Яна са спотаени в сълзите и мъката от непълноценното битие. Това е тяхната съдба, това е тяхното битийно статукво. Константин Петканов обаче не ни оставя дълго да бъдем свидетели на тяхното страдалческо преживяване на света. Като мъдър пророк той показва пътя на спасение им от злото и бедността, които са затворили входа на щастието и просперитета. Спасението е възможно чрез непрекъснатата вяра, постоянната надежда и човешкото милосърдие. Те съдържат позитивен преобразуващ потенциал, те са сигурно благотворни, сигурно избавителни.

Християнският Бог, за разлика от „вълшебния помощник“ [10] в приказките, в случая не помага директно на изпадналите в нужда хора, не премахва пряко тяхното страдание. Нека да поясним това наше твърдение. Бог откликва непосредствено на молитвите на тополчани само един път при отиването им на Света Елена да се молят за дъжд. Тоест той се намесва пряко, за отстраняването на бедата, когато тя е породена от природата и човекът е безсилен и не може да бъде активен да се справи с нея. Неговата директна помощ е поредното чудо, което идва да засвидетелства всемирното му присъствие и тоталната му мощ.

Когато обаче скръбта, болката, немощта и отхвърлянето от света, с една дума – злото, има социални корени, то тогава Бог проявява своята сила, благодат и всемирна любов чрез (съ)страданието и помощта на божи избраник, който живее според религиозните истини, който неотклонно спазва християнските закони. Така Бог ще прати на земята Йовковия Серафим (името е емблематично), за да облекчи страданията на Павлина и да помогне за спасението на болния ѝ мъж.

Една от великите смисли на християнската религия и философия на християнския морал, въплътени в сюжета за Рут и Ноемин и в други сюжети, например този за самарянина, е внушението и възпитанието на проява на милосърдие [11] и любов [12] от самите хора към самите хора. Нека не забравяме, че Иисус Христос е бил човек като всички нас, живял е на този свят като нас, спазвал е божествените закони и сам е изковал и утвърдил етични норми на поведение. Богочовекът Иисус е най-стриктният изпълнител на Своето учение, който се превръща в сакрален образец на нравственост, към който се стреми всеки християнин. В този смисъл християнинът е личност (обърнат с лице към Бога), която носи в себе си образа на Божественото начало и която изповядва Божиите истини. Християнинът е личност, която, следвайки откровенията на душа си, създава и организира своя свят. В основата на културата на този свят са християнските ценности и Божиите закони.

Дядо Костадин Пендев през целия си живот спазва богооткровените заповеди и според тях налага модусите на живеене в своя род и на своя народ. Освен че извежда тополчани в Елнъзач с Божията промисъл и подкрепя, той проявява християнско милосърдие към двете бедни и нещастни жени – баба Росафина и Яна. Първият чорбаджия на селото, воден от благородната си душа, разрешава на баба Росафина да събира класове на нивата му; нещо повече, кани я на гости и ѝ предлага Яна да отиде да им жъне.

- Росафино, защо не ни дойдеш на гости?
- Работа имам, Дине! Готвя прикя на Яна, вече е станала мома.
- Ако сеитбите се поправят, ще пратиш Яна да ни жъне.
- Нека дойде той ден и това ще стане.

Радост имаше в Росафините думи. Да нарамиш сърп и да застанеш пред ненагледните Пендевски ниви е щастие, пратено от бога. Пшеницата се дигли

в ръкояка, а зърното е едро като дренки тежки, уморява китката [13].

В следващата III глава на романа „Старото време“ Яна е видяна от дядо Костадин Пендев като работлива мома, а това е най-ценният залог в родово-патриархалния свят едно момиче да бъде харесано за снаха. „Жената е ефект – казва Валери Стефанов – от процесите на социалното конструиране. Това означава, че тя е „създадена“ спрямо устойчиви митически модели и спрямо исторически укрепени мисловни стандарти и ценностни йерархии“ [14]. По този начин жената се конструира в традиционните представи на патриархалния човек с нравствените ѝ добродетели – вяност и подчиненост на мъжа, грижовна майка и добра стопанка (къщовница). Поставена в пространството на бита, тя трябва [15] да бъде трудолюбива, за да поддържа стабилността на родовия проект, да осигури хармония и сигурност в дома, да преумножава благата. Неслучайно българските народни приказки създават запомнящите се обобщени образи на момата през призмата на трудолюбието, чрез което се цели да се внушат и възпитат задължителни норми на поведение в родовата общност. Такива приказки са „Мързеливата мома“, „Ленивата жена“, „Как разглезената мома станала работна невеста“, „Каквото ръчици работили, такова снажица носила“ и др.

Ето как с характерния си начин за поетическо изграждане на образите Константин Петканов описва първата среща на дядо Костадин Пендев с Яна:

Слезе в реката, която пресичаше селото на две дълги половини. Тънката и бистра вода бързаше по камъчетата, плетеше ситна мрежа и ромонеше. Върху пясъка се белееха момини платна. Той мина реката по дървеното мостче. Срещу него се зададе жена, причака го, стори му път.

– Яно, ти ли си?

– Аз съм, дядо...

Гласът ѝ звънна плахо, сякаш речният ромон понесе името ѝ. Той поиска да я види, но тя беше тръгнала...

Дядо Костадин се замисли и рече на себе си.

– Работна е. На баба си Росафина прилича. [16]

Най-същественото обобщение на сюжета за баба Росафина и внучката ѝ Яна може да изглежда така – **спазването на нравствените норми и ценности и упованието в Бога са символните градивни устои на общността, в случая на рода**. Бог чрез милосърдието на своя земен наместник дядо Костадин Пендев помага на двете бедни и злочести жени, спасява ги от недоимък и ги прави щастливи.

Оттук, от състраданието на Пендевския чорбаджия, загрижен за просперитета и устойчивостта не само на своя род, но и на всички родове, обединени като народ в Топола, произтича и една от големите задачи на Константин Петканов. А тя е да покаже, че има изход от съществуващото неблагоприятно статукво на живеене, че спасението на човека и възкръсването на народа са възможни. Казано с други думи – да се наложи библиейската вяра и надежда, че екзистенциалната беда на човека, че робската нощ, в която живеят тополчани, са преодолими. Спасителският акт на дядо Костадин ще помогне на баба Росафина и на внучката ѝ Яна да заживеят щастливо, апостолската мисия на учителя Горан Овчаров и на революционера Иван Кралича ще съдействат на народа да тръгне на борба за своята изконна свобода.

Другата голяма задача, която Петканов постига със сюжета за двете бедни и праведни жени, е изграждането на родовия свят. Този свят е възможен и се крепи посредством наличието на културна традиция, интеграция и спазването на неписаните Божии закони и етични норми на поведение. Яна ще се омъжи за Христо, най-малкия син на дядо Костадин, и духовно ще обогати стария Пендевски род със своето чистосърдечие, нравствено съвършенство и религиозна вяра. Именно в една такава хармонична среда, в която се тачи човешката и Божествената мъдрост, се

ражда техният син Костадин. Той ще стане свещеник и духовен водач и подобно на своя дядо ще поведе народа към нови символни пространства на свободата и достойния начин на живот. Поп Костадин е призван да покаже именно този важен преход от родовия дом към съборния дом – храма, от задругата на рода към съдружието на съзаклятниците.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Така Константин Петканов, според своята концепция за изграждането на романовия модел, най-напред извежда **стабилността на РОДа, в който се зараждат цял спектър от възможности и сили за обединението на наРОДа и за преодоляването на съществуващото робско статукво.**

БЕЛЕЖКИ

- [1] Райчев, А. Привилегировани гледни точки. София, R&S, 2000, с. 134.
- [2] Рут 2:3.
- [3] Петканов, К. Н. Жътва. [Старото време, Хайдути, Вятър ечи]. София, Български писател, 1968, с.35.
- [4] Рут 4:13.
- [5] Петканов, К. Н. Жътва..., с. 171-172.
- [6] Характерна особеност за поетиката на всяка приказка, според Владимир Проп, е наличието на „липси“. Една от често срещаните „липси“ е смъртта на родителите. Тя е включена в първата от тридесет и едната функции, изграждащи морфологията на приказката – „Един от членовете напуска дома“. Проп, В. Морфология на приказката. София, Изд. къща „Христо Ботев“, 1995, с. 39.
- [7] Петканов, К. Н. Жътва..., с. 132.
- [8] Бенин, Н. Закодиране на родовата принадлежност в приказката „Житената питка“ от Ангел Каралийчев. // Русенски университет „Ангел Кънчев“, Научни трудове, Том 39, серия 10, Майски научни четения, Русе, Печатна база при РУ „Ангел Кънчев, 2002, с. 34.]
- [9] Бенин, Н. Разпадът на българския род и семейство. В: Демографската катастрофа. Русе, ИК „Ахат“, 2010, с. 214.
- [10] За художествената функция на вълшебния помощник в приказката вж. Проп, В. Исторически корени на вълшебната приказка. София, ИК „Прозорец“, 1995, с. 163-187.
- [11] В своята проповед на планината Исус Христос категорично заявява етичното поведение на човека към нуждаещия се: „Томува, който ти проси, давай, и не се отвърщай от оногова, който ти иска назаем.“ (Мат. 5:42).
- [12] Квинтесенцията на християнството се състои в думите: „Бог е любов“. Свети Апостол Иоан Богослов в своето Първо съборно послание казва: „И ние познахме любовта, която Бог има към нас, и повярвахме в това. Бог е любов, и който пребъдва в любовта, пребъдва в Бога и Бог в него.“ (1 Иоан 4:16). Тази любов ще бъде разгълкувана от Свети Апостол Павел в своето Послание към римляните с емблематичните думи: „възлюби ближния си като самого себе си“. (Рим. 13:9).
- [13] Петканов, К. Н. Жътва..., с. 36.
- [14] Стефанов, В. Българска литература ХХ век. Дванадесет сюжета. София, изд. къща „Анубис“ 2003. Дванадесет сюжета. София, изд. къща „Анубис“ 2003, с. 279.
- [15] Валери Стефанов казва: „В живота винаги съществува някакво „трябва“, което взема отношение при определяне на нашите маршрути.“ Стефанов, В. Българска литература..., с. 301-302.
- [16] Петканов, К. Н. Жътва..., с. 40.

За контакти:

Никола Бенин, Катедра по български език, литература и изкуство. Русенски университет „Ангел Кънчев, E-mail: nbenin@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.